

Ullerup sogns ældre historie.

Af A. D. Jørgensen.

Landet Sundved har forholdsvis tidlig fundet sin historieskriver; det var den forhenværende hertugelig glyksborgske embedsmand, justitsråd Johan Kristian Gude, som året før hertugslægtens afgang udgav en tysk beskrivelse af dens landområde nord og syd for Flensborg fjord (1778). Hvad der senere er fremkommet i den retning, som f. ex. Klavs Duus's skildring af Sundved, eller Traps topografi o. l., går altsammen tilbage til Gudes bog og giver kun såre lidt eller intet nyt. En enkelt fejl i hans angivelser kan være rettet; men så er der istedenfor kommen andre ind og fremstillingen har tabt sin oprindelige veder næftige karakter. I det hele giver Gudes bog endnu den bedste fremstilling af dette emne.

Det kan dog ikke være andet end at denne må lade meget tilbage at ønske. Gude havde vel adgang til hertugernes godsarkiv på Lyksborg, ligesom han med flid samlede efterretninger af gamle optegnelser og overleveringer; men han manglede dog mange af de kilder, som nu står til vor rådighed og han forstod ej heller at drage den fulde nytte af, hvad han havde adgang til. Endelig var hans interesse ikke rettet på alt det, som nu vilde tildrage sig vor opmærksomhed. — Det skal derfor her forsøges, i tilslutning til den foregående skildring af Grå-

stens ældre historie (Årbøger 1889), at give en samlet fremstilling af Ullerup sogn, den del af Sundved, som frembyder den langt overvejende historiske interesse og giver lejlighed til også at kaste lys over nabosognene, især det lidet kendte „Varnes land“.

Sundved omfattede som herred foruden „Broager land“ de sex sogne Dybbøl, Nybøl, Såtrup, Adsbøl, Ullerup og Varnes; det strakte sig fra Alssund i øst til Dyrbæk og Alvnor i vest, fra „Nørhav“ til „Sønderhav“, d. e. fra Åbenrå til Flensborg fjord. Således fremtræder det i kong Valdemars jordebog og således dannede det et samlet hele i den katolske kirkes inddeling, sålænge den herskede her i landet.

Selvfølgelig havde dette herred navn efter „sundet“, som skiller Als (Alvs-ø) fra fastlandet; det betegnes som et skovland („ved“), ligesom landet syd for Danevirke (Jernved) og som de store skovstrækninger i Sverige: Finveden, Holeveden, — eller på Sælland: Ørved på nord- og Stensved på sydkysten o. s. v. På det gamle herredsegl, som er bevaret under et aktstykke fra middelalderen, er der derfor også fremstillet et træ og et vand; folk vesterfra, på heden, kaldte Sundvedboerne for „de Skovbo mænd“*). De tilsvarende halvøer på Sønderjyllands østkyst, nord og syd for denne, synes at have været opdyrkede og befolkede, før Sundved kom under ploven; især gælder det om største delen af Angel. Der var lange tider, i hvilke man søgte at undgå de fremskudte halvøer og strandkanten på grund af havets usikkerhed; vi ser således også at halvøen Gelting, den østligste del

*) Slesvigske provinsialefterretninger IV 210. Kieler Blätter III 315 (af Outzen, fra Tinglev.)

af Angel, endnu langt ned i middelalderen var en stor skovstrækning.

Forbindelsen mellem Sundved og de andre landsdele skete nok så meget til søs som til lands. Mod syd var der overfart fra Broagerland til Angel, mellem de to fremspringende nes, som bærer gammeldanske personnavne: Brunnes og Halvdan-nes; det første navn er endnu bevaret uforandret; det andet er efterhånden bleven sammentrukket i Holdnes og har derefter modtaget en anden forklaring. Mod nord fandt overfarten sted fra Var-nes (af at vare, vogte) til Løgtved-nes, (løg-tved, en blomsterlund, nu Løjt), hvilke navne begge gik over på de nærmeste to kirkesogne.*)

Herredet falder ret naturligt i tre hoveddele: mod syd danner Broager sogn en egen halvø, begrænset af de to bugter, Vemming (Vemund) bund og Nybøl nor; de sex nordlige sogne falder i to grupper, af hvilke den ene strækker sig fra Dybbøl bakke langs Als sund til Snogbæk hage og ned mod Nybøl nor, — den anden fra Als fjord, sundets brede del, og Åbenrå fjord ned til de to nor, som fra Flensborg fjord trænger ind gennem Egersund. Det er denne nordlige del, — Ullerup, Adsbøl og Varnes sogne, som mere eller mindre vil blive genstand for den følgende fremstilling.

Varnes nævnes alt særskilt i den såkaldte „kong Valdemars jordebog“, spredte optegnelser fra det danske regeringskancelli i Valdemar Sejrs dage (1231), oplysende kronens og kongens indtægter. Idet Sundved herred

---

*) Et pavebrev fra 1255 har navnet Haldenes Bratorp; navnet Holden, opr. Halvdan, er endnu ikke ualmindeligt i S. J. Løjt, Løgt er sammentrukket af Løgtved (løg — blomst, urt); hele halvøen kaldes Løjtnes.

nemlig opføres med en indtægt i korn og penge, nævnes Varnes særskilt på en sådan måde, at det ses at have hørt til kongehusets slægtgods. Det vurderes til 96 mark guldts værdi og indtægterne af det sættes til $5\frac{1}{2}$ mark korn, 3 mark penge og $2\frac{1}{2}$ mark sølv. Hvad kornet angår, da svarer de $5\frac{1}{2}$ mark eller læst til 132 ørtug (ort), af hvilke hver havde 12 skæpper, når der var tale om hartkorn (rug eller byg), eller 20 skæpper havre. Pengeindtægten hidrørte dels fra „arnegæld, stød og gårdsædegæld“, afgifter, som viser, at der har været en slags købstad eller handelsplads der i sognet, dels fra møllen og „overfarten“ (færgefarten) til Løjt og øerne. De $2\frac{1}{2}$ mark sølv svarer til det tredobbelte beløb i den tids penge, og den samlede indtægt, $3\frac{1}{2}$ mark sølv, til godt 100 kroner.

Den kongelige ejendom på Varnes kom tidlig til at udgøre et eget „birk“, d. e. en lille retskreds under en særlig kongelig bryde (foged). Dette oprindelige Varnes birk omfattede dog ingenlunde hele sognet, men kun selve Varnes by og bymark, og ikke engang denne helt. Efter kong Valdemars død gik det i arv til Abel og hans sønner, og der er opbevaret levninger af et brev, ved hvilket hertug Erik 1269 af adelsmanden Peter Jonsen får tilskødet hans ejendomme på Varnes mark. Senere var da også denne by ublandet kongelig eller hertugelig, alene med undtagelse af et større „ornum“ (særmark) på bymarken, rimeligvis de jorder, som oprindeligt havde ligget til den kongelige borg, den såkaldte „vold“, hvis plads endnu ses ved „vigen“, den lille bugt vest for Varnes hoved. Ikke usandsynligt var det her den lille handelsplads fandtes, af hvilken kongen oppebar „arne-

gæld“; ornumet strakte sig nemlig efter et bevaret gammelt kort øst for Vigbækken, mellem denne og den smale vig som fordum gik ind fra Alssund. Borgen ved „vigen“ har senere givet anledning til, at man i de gamle sagn har givet dens ejer navnet „Vigge“; hans hoved, hugget i sten, findes endnu på kirkens ydre væg.

Efter de ulykkelige forhold i grev Gerts dage, da hertugdømmet bragtes nær til undergangens rand, pantsatte den unge hertug Valdemar i sin pengenød Varnes til en adelsmand af den tyske slægt Barsbæk, der ligesom Sturerne på Als førte en fisk (bars) i sit våben. Det var i de samme år som „gamle Hans Limbæk“ fik hele Lyngtoft herred i pant (1344). Hertugen lånte 406 mark sølv og 10 engelske skilling på Varnes, omtrent svarende til 14—15000 kroner i vor tids penge.

Pantet gik senere i arv til panthaverens søn, Ludvig Barsbæk, der efter hertugslægtens afgang sluttede sig til kong Valdemar Atterdag imod de holstenske grever. Dette kom ham imidlertid dyrt til at stå; thi da kongen kort efter døde, indtog greverne landet og fordrev Ludvig Barsbæk fra hans pantejendom. Varnes tilfaldt nu grev Klavs, som fra Nyhus havde besat Åbenrå og Sundved og nu lagde det lille birk til Åbenrå hus, en forbindelse, som mærkeligt nok holdt sig til vore dage. Fra greven gik den samlede arv over til hans eneste datter Elisabet, som 1411 solgte den til Dronning Margrete*). Senere

*) Kong Eriks klage: „Lodewich Barsbeke claget, dat sinem vader was en gut to pande seth, dat heth Warnes mit der molen to Blaa . . . . vnde ander tobehoringe van hertogen Volmer etc. Dit gut hadde sin vader in siner weren xl iar vnde noch mer, dar na wart id em genommen to der tid, do he was in koning Wolmers denste“. Dipl. Flensb. I 176.

delte Åbenrå len det øvrige hertugdømmes skæbne; det lagdes ved begge delinger til Gottorp og kom altså først 1713 tilbage under kronen.

Skattelisterne viser, at der i Varnes fandtes 30 hele gårde, hvis afgifter alle var lige store; de gav hver to ørter byg, 4 ørter 16 skæpper havre og 1 skilling „karlepenge“; dog var den af dem, som forestod fogedforretningerne, skattefri. Det ses således, at indtægten af birket var bleven større siden middelalderen, idet den nævnte landgilde ialt giver $2\frac{1}{2}$ læst byg og 6 læst havre. Denne forøgelse ligger dog rimeligvis kun deri, at en almindelig havreskat — som alt i jordebogen opføres ved Sundved — er lagt til landgilden, ligesom det jo efter det før omtalte køb af en adelsmands jorder kan antages, at ikke alle 30 bol alt 1231 lå under birket.

Den mølle, som alt i kong Valdemars tid omtales under Varnes, indbefattedes også under Barsbækkernes pant; det var den senere nedlagte Blåmølle, syd for Blåbæk. Den svarede en afgift af en halv læst rugmel og 18 skilling. Da den senere nedlagdes, gik afgiften halvt over på Varnes by, nemlig for jorderne og den udtørrede mølledam, halvt til Krus mølle, for møllegæsterne. Selve møllestedet omdannedes til et laxevér.

På bymarkens „ornum“ fandtes der to bøndergårde, som endnu stadig stod udenfor birket; det var som forhen antydet snarest handelspladsens jorder, som således var kommen på uafhængige ejeres hænder. De blev engang i det 16. århundrede nedlagte og hele ornumet samlet til en lille herregård, således som vi senere, i ejeren Hans Blomes historie, vil få at se.

Varnes sogn omsluttet i vest af Dyrbæk, i øst af

Bavrup bæk; det deles tværs igennem af Blåbæk, der fra vest mod øst skiller Varnes fra Bavrup bymark og flyder sammen ved Bavrup bæk, for under navnet Blåå at udmunde i Alssund. Bavrup (eller Borup) nævnes alt i Valdemars jordebog som Bagtorp; det er vistnok dannet af mandsnavnet Bage og betegnelsen for en mindre by: torp.

Bavrups by og bymark er omtrent af samme størrelse som Varnes; der var 32 bønder. Men dens skæbne var i tidernes løb meget forskellig fra nabobyens; thi medens denne var så lykkelig at komme ind under kronen, gik Bavrup mere og mere over i herregårdenes eje og indtil den nyeste tid var bønderne der de hårdest medtagne af hoveri. Man siger derfor, at den har navn af en ulykkelig begivenhed, som gjorde dens indbyggere til trælboender; de levede over evne og gjorde gæld på gæld, indtil de tilsidst havde „borget“ alting „op“ (Bor-op); så måtte de tage gårdene i fæste af herremændene.

Medens Varnes, som vi har set, efter Valdemar Atterdags tid blev lagt til Åbenrå og således skilt fra Sundved (eller Nybøl) herred som et eget birk, vedblev Bavrup mange år efter at regnes til Sundved, og med dette til Sønderborg len. Oprindeligt havde hele Sønderjyllands fastland som bekendt været delt i tre sysler, der i en noget senere tid udgjorde de tre store len: Tørning, Tønder og Gottorp; men efterhånden deltes disse i mindre len (amter). Således udskiltes Flensborg fra Gottorp, Haderslev fra Tørning, og det lille Åbenrå len, kun omfattende to herreder (Ris og Sønder Ravnstorp) fra Tønder. Men samtidig droges Sundved over imod det nærliggende Sønderborg, som imidlertid var kommen til at høre til hertugdømmet; Lyngtoft herred hørte derimod lige til vore

slage til Tønder, for så vidt som det ikke helt eller delvis lå til Søgård.

Der kastes noget lys over de iøvrigt dunkle forhold i middelalderen ved hvad der fortælles os om begivenhederne før og efter Valdemar Atterdags død. Medens grev Klavs sad på Nyhus som forpost for den holstenske magt, og medens hans hengivne mænd, Limbækkerne, sad på det faste Søgård, rede til at tage den første tørn nordfra, ejede den unge hertug Henrik endnu Sønderborg len og en del af Nordslesvig. Kongen begyndte med hans tilladelse at indløse hans pantsatte ejendomme og samlede dem derved på sin hånd, og således kom han også i besiddelse af Als og Sundved, medens Ludvig Barsbæk i Varnes, som vi har set, sluttede sig til ham. Der var dengang på Als tre faste borge: Sønderborg, Nørborg og Kejborg ved Kejnes, medens der i Sundved nævnes Brådborg. Borgpladsen er endnu let kendelig; den ligger på Avnbøl bymark, ved Bavrup bæk og har øjensynlig været en meget fast stilling, støttet til bækkens dybe leje. Navnet „brådde“ er vel kendt over hele Norden som betegnelse for en fast stilling i en skovstrækning, en forhugning, for at hindre fjendens fremrykning. Der findes også et „Bråd“ lidt længere sydpå, i Adsbøl sogn, på herredsgrensen mod vest. Dette tyder på, at man engang i fortiden har haft forskansninger langs herredsskellet for at hindre indfald vesterfra, og den ene af disse stillinger er da bleven særlig befæstet til en „Brådborg“.

Kongens lensmand på disse borge var ridderen Jakob Olavsén, af slægten Lunge. Han afløstes senere af andre, og ved kongens død 1375 var det Henning Meinstorp, tidligere på Tranekær. Denne tyskfødte mand viste ikke

den tilbørlige årvågenhed, måske end ikke troskab; thi kort efter lykkedes det grev Klavs at underkaste sig ikke blot Åbenrå og Varnes, men også Brådborg og Als. Man beskyldte lensmændene for forræderi; men det synes dog ikke at dronning Margrete har delt denne opfattelse, da hun senere havde Henning Meinstorp i sin tjeneste.

Efter den tid nævnes Brådborg ikke mere i historien; der var ikke mere brug for nogen fast plads til landets forsvar på dette sted. Det er dog rimeligt, at gården senere har været sæde for en eller anden adelsslægt, som havde gods her i egnen, men der er ingen pålidelige efterretninger bevarede derom (sml. næste side). På selve stedet sås endnu ind i den nyere tid en muret kælder, ligesom man i vore dage der har fundet en stridsøxe o. l. Sagnet siger, at borgen på grund af sin herres ugudelighed er bleven tilintetgjort af et uvejr og sunket ned i jorden med folk og fæ; man kunde endnu høre hanen gale i dybet. Også sagnene om den vilde jagt knyttedes hertil; den blev ført af en kvinde, den sidste borgfrue, som ikke havde kunnet få nok af jagtens glæder. Stedet var i forrige århundrede bevoxet med træer, som ansås for at være flere hundrede år gamle. Først i en nyere tid har overleveringen flyttet fortællingerne om Hans Blome fra Ornum til Brådborg; men dette er, således som vi senere vil få at se, uden al hjemmel. *)

Fra det nærmest følgende århundrede er kun få og spredte træk bevarede. Det gik her som overalt i Sønderjylland, at den indfødte danske adel efterhånden fortrængtes

---

*) Dipl. Flensb. I 362. 366. 335. Gude, s. 86. N. Staatsb. Mag. II 125. Fr. Fischer, Slesvigske sagn, s. 124 ff. Lorenzen, Minder fra Sundved, s. 25 ff.

af den tyske, som dog atter for det meste snart fordanskedes, uden at vi nu i det enkelte kan følge denne bevægelse. I Erik af Pomerns tid førtes der her som i landets andre egne en hårdnakket og forbitret kamp mellem danske og tyske, en kamp, af hvilken kun enkelte træk og navne er opbevarede i kongens klager over den vold, som er overgået hans tro mænd, den indfødte adel. Således siges det, at Jeppe Iversen har mistet Holbæk i Adsbøl sogn med tilliggende bøndergods; det er frataget ham af herremændene på Søgård. Lave Urne har mistet gods både i Angel og Sundved. Peder Vagnsens bønder i Såtrup, Ullerup og Blans er bleven udplyndrede og mishandlede af de holstenske herrer i Sønderborg. Palne Då i Blans, Ludek Skovman, Las Tygesen, Peder Uke, Hartig Jensen og andre adelsmænd har alle lidt større eller mindre tab. Man havde også dengang indfødte „hjemmetyskere“. En adelsmand Bonde Klavsen af slægten Fris (med egern i våben), som forekommer i Sundved ved 1400, havde to sønner, af hvilke den ældste Klavs Bondesen var kongen tro, medens den yngste Palle eller Palne gik over til de tyske grevers parti og i ledtog med deres mænd fra Sønderborg ud førte en hårdnakket fejde på de tro mænd i Sundved. Han overfaldt og indtog bl. a. sin broders gård, og tog alt hvad han dør fandt for sig; der nævnes 20 læst korn, 43 stude, 30 køer, 60 får og 60 svin, dertil kostbare heste, en til 50 mark, en anden til 40 mark, foruden flere apdre til ringere værdi. På denne gård mistede også andre deres gods, og det må således antages at have været en både ualmindelig stor og vel befæstet ejendom; muligvis var det Brådborg, hvis undergang i en enkelt overlevering bringes i forbindelse

med en broderkrig. *) Senere fratog Palle Bondesen også sin broder og et par andre adelsmænd jordegods i Skelde. Blandt disse var Herman Slets eller Slese, der havde været krigsfange og hvis søn var bleven dræbt i fredstid; senere erklæredes han endog for at have forbrudt alt sit gods i fejden. 1425 vidnede „riddere og svende, bønder og bokarle“, på Nybøl herreds ting, at Herman Slets havde forbrudt sit gods ved at dræbe „sin herre hertug Gerhards tjener Vivian.“ Det er neppe gået de andre dansksindede stort bedre, efterat greverne nu havde sejret. Senere kom sagen dog op igen og hertug Adolf afkøbte da Herman Slets's datter Ide og hendes mand Lage Magnussen hendes fædrenegods for 300 mark og et stykke klæde. Ligeledes købte hertug Adolf jordegods i Sundved, som havde tilhørt Olav Buk og efter hans død var kommen til hans søster Katrine Markvardsdatter, hvis mand Hartvig Krummedige solgte det til kong Kristian I.; denne afstod det atter til sin morbroder hertug Adolf. Senere gjorde Lyder Rixtorp fordring på det, men kunde ikke godtgøre sin ret, der rimeligvis var tabt i krigens tid. **)

Den sidst nævnte adelsmand tilhørte en slægt, som synes at have haft større ejendomme i Sundved. Henrik Rixtorp spillede en vis rolle i grevernes kamp mod Erik af Pomern; han var særlig knyttet til den yngste af de to, Gerhard, som efter sin moder sad inde med Als og Sundved. Da Flensborg blev erobret, flyttedes han hertil

---

*) Klavs Bondesen vidnede 1421 på Viborg landsting, at Sønderjylland hørte til Danmarks rige. Hans efterkommere levede i kongeriget. (Danmarks adels årbog 1886, 121.)

**) Årb. 1889, s. 4. Zeitschrift für d. Gesch. der Herzogth. III 101. 104. Dipl. Chr. I 41. 42. 47.

fra Gottorp, senere blev han endog Sønderjyllands drost. En ridder Ditlev Rixtorp stod derimod på kongens side; det er ikke usandsynligt, at hin Lyder, som forgæves påtalte sin ret til gods i Sundved, var hans søn. I Kristian I.s tid træffer vi derpå en Klavs Rixtorp i Sundved; han sluttede sig til kongens broder Gerhard i dennes oprør, besatte Flensborg og gjorde her i nogen tid modstand mod kongens tropper. Han blev som følge heraf dømt fra liv og gods, og dette blev overgivet i forlening til dronning Dorotea (7. Januar 1474), som alt i forvejen havde Sønderborg len i pant af kongen. „Rixtorpernes gods“, som disse bønder senere kaldtes, lå helt overvejende i Sundved; det var ialt nogle og 30 gårde, af hvilke 2 lå i Skovbøl på Als, 19 i Ullerup sogn, 3 i Bavrup, 4 i Såtrup sogn, enkelte i Dybbøl, Skelde og Smøl. Endvidere var der en mølle, Esnes i Dybbøl sogn ved Alsund ud for Ragebøl, og den store Skeldegård. — Senere solgte Wulf Rixtorp med sine søstre og deres mænd gården Palsgård med tilliggende bønder i Sundved, således som deres fader havde ejet den, til kong Hans og hans broder hertug Fredrik. Hvor denne Palsgård har ligget, lader sig nu neppe mere oplyse, ej heller hvem Wulfs fader har været. Endnu 1507 nævnes han med sine to svogre blandt adelen i Sundved; de betaler da skat for 33 gårde. Hvilke disse har været, er lige så ubekendt som selve hovedgården. Af Klavs Rixtorps gods var senere gården i Smøl bortforlenet til Dorotea Wonsflet, tilligemed de 4 gårde i Avnbøllund og Esnes mølle;*) Skeldegård var selvanden

---

*) Denne mølle, som ydede en årlig afgift af 8 ørtug rug og 3 ørtug havre, blev senere nedlagt; jorderne fordeltes til de 22 bol i Dybbøl, som hver gav $\frac{1}{2}$ rdl. i den anledning.

givet Volmer v. d. Herberge og en af gårdene i Ullerup havde jomfru Rixe von Qualen.

Et andet større godskøb er ligeledes tilfældig bleven erindret; kong Hans købte nemlig adelsmanden Erik Skrandis efterladte ejendomme af hans enke Sofie og sønnen Klavs. Hovedgården kaldes Langeskærlund, senere også Egeskovgård, og lå i Avnbøl; af bøndergods hørte der til den sex bol i samme by, et i Blans, et i Såtrup og et i Snogbæk. Hovedgården gaves i forlening til Markvard v. Qualen, der selv ejede gods i Sundved, og kaldes nu også „Skrandisgård“; den var godt og vel så stor som to bol, således som det i reglen var tilfældet med de gamle herregårde.

Dette er omtrent alt hvad der kan meddeles om adelens ejendomsforhold i det femtende århundrede; det er lige nok til at vise, at der også dengang fandt jævnlige omsætninger sted, uden at vi dog nu mere kan følge dem. I Broager sogn, ligesom også i Dybbøl og Nybøl synes adelen alt ved denne tid næsten helt at have fortrukket; bønderne lå enten umiddelbart under kronen eller til Ryd kloster i Angel, eller de var erhvervede af Ahlefeldterne på Søgård; de forskellige borgvolde på disse steder ligger nu som gåder fra fortiden. I Ullerup sogn og de nærmest tilgrænsende byer havde derimod den ældre tids forhold vedligeholdt sig og nåede helt ind i en nyere, af historien oplyst tidsalder.

Ved siden af kongen og adelen stod i middelalderens samfund den kirkelige stand; også den havde betydelige ejendomme i Sundved. Medens Als fra gammel tid lå under

---

Desuden havde bønderne overladt en fisker tomt med en jordlod, for en årlig afgift af 1½ rdl.

Odense bispestol, hørte Sundved til Slesvig stift, og det var endog særlig knyttet til bispeembedet, idet det militære høvdingedømme her tilkom biskoppen. Som bekendt beroede hele den danske ledingspligt oprindeligt på en inddeling i sølæg, der måtte udrede skibe med fuld besætning; tre hele (oprindelige) bol skulde skiftevis besætte en plads ved åren. Ethvert „skiben“ eller skibsrede stod under en høvding (styresmand), som havde ret til at opkræve visse ydelser, hvorimod han selv skulde skaffe skib og føre det i leding. Slige høvdingedømmer gik i arv i visse slægter, men kunde overdrages bispestolene eller hjemfalde til kongen. I Slesvig stift opstod der således i Erik Glippings tid en strid mellem kongen og biskoppen om fire „skiben“, der formentlig tilkom biskoppen, men som kongen ikke desmindre ligeledes gjorde fordring på; det var to herreder på grænsen af marsken, Kær- og Nørgøs, og to ved Østersøen, Nyherred i Angel og Sundved. Striden blev først afgjort ved voldgiftskendelse i året 1271, da Erik Abelsøn var hertug, og dens udfald var, at Kærherred tildømtes biskoppen, medens denne skulde dele halvt med hertugen i de andre tre herreder, altså også i Sundved. Det kan antages, at grunden til denne kendelse var, at biskoppens ret til disse herreder var mere tvivlsom, medens der dog vel engang havde fundet en overdragelse af høvdingedømmet til bispestolen sted.*)

Iøvrigt ses det af bispestolens jordebog fra 1462, at denne i Sundved ejede ialt 75 mark guld foruden Nybøl mølle. Af gårdene lå fire i Dybbøl, tre i Nybøl og fire i Stendrup; de udgjorde tilligemed bispestolens gårde i

*) Cypræus, p. 289, og levninger af det originale brev i rigsarkivet.

Stavnsbøl og Sibbelev på Als — (det senere Avgustenburg) — et eget birk, hvis ting skiftevis kunde sættes i de to landskaber. Ikke ret mange år tilforn ejede dog biskoppen også en herregård i Sundved, som dengang kaldtes Provstgården. Den lå ved Blans og var af biskop Johannes (i Erik af Pømers tid) bleven pantsat til slægten Då, som dengang havde ejendomme på Als og vistnok også i Sundved. 1439 indløste hans efterfølger Nikolaus den, og kvitteringen for løsesummen er endnu i behold. Den er udstedt af Palne Då, kanik i Slesvig domkirke og provst i Vidå provsti (Tønder), tilligemed hans brødre Kristjern, Henrik, Hans og Ditlev Då, og indeholder et fuldstændigt afkald på gården med alt dens tilliggende. Alligevel må den antages ikke at være kommen i kirkens eje igen, men være gået over på andre hænder. Det er rimeligvis det senere Ballegård.

Da det i Då'ernes brev udtrykkelig siges, at denne gård fra arilds tid har ligget til bispestolen, må det antages, at høvdingedømmet overhovedet nærmest har været knyttet til den, og at det med den er gået over til biskoppen. Noget bestemt kan dog ikke i den henseende vides.

Foruden af sit gods havde biskoppen vigtige indtægter af kirkesognene, dels bispetienden, dels en lille pengeafgift af kirkerne efter deres størrelse. Ullerup og Adsbøl kirker, som havde fælles præst eller præster, gav tilsammen 24 skilling til biskoppen, ligesom Brøager, Varnes og Såtrup, medens Dybbøl og Nybøl kun gav det halve. Af kirkerne i Lyngtoft herred gav kun Uge 24 sk., de andre hver 12, Bjerndrup 6. Bispetienden solgtes i året 1462 af Varnes for 24 mark; af Ullerup og Adsbøl for

16 mark, hvortil kom en læst havre; af Såtrup for 20 mark og af Dybbøl og Nybøl for 30 mark; Broager lå til Ryd kloster.

At Ullerup og Adsbøl sogne hørte sammen havde uden al tvivl sin oprindelse deraf, at det sidst nævnte var af yngre oprindelse. Ullerup sogn havde oprindeligt strakt sig ned over hele skoven til Alvnør; senere, da byerne Adsbøl og Fiskbæk opstod, byggedes der et særligt kapel for dem uden at dog sognet opløstes. Således var det endnu i reformationstiden; først senere udskiltes Adsbøl som eget kirkesogn.

Der er fra slutningen af den katolske tid bevaret et mærkeligt mindesmærke fra Ullerup sogn, nemlig et broderskab, indrettet til sankte Annas ære og oprettet af præsten Tomas Jepsen (Jacobi). St. Anna var efter kirkens påstand navnet på jomfru Marias moder og en højt ansét helgeninde. Hendes billed stod bl. a. i et lille kapel på en bakke ved vejen syd for Åbenrå; herom hedder det i en sang fra reformationstiden:

et nådefuldt billed monne der stå,
som en sankta Anna fra Åbenrå, osv.

Tomas Jepsen var barnefødt i Blans, hvor hans broder Nis havde en gård; forfatteren Gude kendte endnu dennes efterkommere, som boede i Sønderborg og Husum. Han havde, som det synes, fået sin uddannelse i Flensborg fruekirke, thi 1505 optoges han både i hellig trefoldigheds og i hellig legems laget i denne by og 1508 indrettede han i frue kirke ved en gave af 60 mark en evig messe for sine forældre og velgørere, særlig indviet til st. Anna. I Ullerup er han vistnok tiltrådt 1506, samme år som han oprettede sit st. Anna-lag. Som medlemmer optoges

herredets præster, to i hvert af de større, én i de mindre sogne; i Ullerup var det foruden stifteren også Lavrents Momme. Af verdslige medlemmer optoges ikke blot adelsmænd, men også bønder, og kvinder såvel som mænd. Lagbogen nævner som deltagende ved oprettelsen: Markvard v. Qualen i Avnbøl, Jep Magnussen på Blansgård, begge adelsmænd, og bønderne Mikkel Terkelsen i Adsbøl, Peter Nielsen i Snogbæk, Jep Nielsen i Ullerup, Anders Truelsen i Bøgskov og Johan Mortensen, alle med deres hustruer. Ialt opregnes som verdslige medlemmer, foruden disse, 12 andre bønder; desuden jomfru Rixe v. Qualen i Ullerup, og de to degne fra Ullerup og Varnes med deres hustruer.

Hvad broderskabets formål og indretning angår, da giver den endnu i højtysk oversættelse bevarede gildeskrå følgende oplysninger. Vilde nogen optages, skulde oldermanden for laget først sætte dette under forhandling og afstemning. Optagelsen fandt sted ved en højtidelig gudstjeneste, med edsaflæggelse og indvielse. Medlemmerne påtog sig den forpligtelse hver tirsdag at bede tre pater-noster og tre ave Maria („fadervor“ og „hil Maria“), til ære for den hellige Anna og til tegn på at de tilhørte hendes lag. Dette var beregnet på 16 par folk foruden præsterne; disse, der jo skulde være ugifte, måtte lade deres husholdersker optage, når det var ærbare kvinder. Mellem lagmændene gjordes der kun den forskel på adel og bønder, at hine sad øverst til bords. „Gildet“ skulde holdes hvert år på søndagen efter vor frue dag i høst. Det holdtes skiftevis af en af brødrene, men altid indenfor Ullerup og Adsbøl sognes grænser; uden-sogns medlemmer måtte selv skaffe hus. Til at holde gildet måtte

hvert par folk sende 3 skæpper byg, ugifte mænd og enker mindre; de skulde leveres på vor frue dag i fasten og var selvfølgelig bestemte til at brygges til godtøl. Hver lagbroder havde ret til at medtage ikke blot sin hustru, men også en karl og en pige. Gildet begyndte på den nævnte søndag med et måltid og fortsattes til mandag aften; da holdt sex præster messe, tre for de afdøde og tre for de levende og st. Anna. Om tirsdagen holdtes der regnskab over lagets midler, dettes udgifter til voxlys på st. Annas alter, bøderne i vox og øl m. m. Derefter gik man igen i flok til gildehuset for at fortære levningerne fra gildet tilligemed en tønne øl, en skinke, ost og smør. Mindre højtider holdtes st. Anna dag før jul og mellem påske og pinse; de var især kirkelige. Tilsynet ved gilderne, idømmelsen og oppebørslen af bøder m. m. forestodes af en oldermand og en skurdsmand.

„Broderskabet“ skulde stå sin prøve i fællesskab ved visse lejligheder. Således måtte medlemmer ikke stævne hinanden til tinge, før forlig var forsøgt i et lagmøde, og når en broders gård brændte, skulde de andre hver give en snes lægter og en trave halm til taget, samt yde en dags arbejde med at sætte det op. Det var altså mere en tilkendegivelse af broderligt fællesskab end egenlig hjælp, især da der selvfølgelig samme dag blev givet et rejsegilde. Ved dødsfald ydedes der hjælp ved vågestue og begravelse, ved messer og forbønner, både i kirkerne og i hjemmet. Til gengæld skulde de efterladte inden år og dag holde gravøl for alle lagets medlemmer: „for at den arme sjæl måtte få trøst og hjælp af de levende og nåde af den almægtige gud“.

St. Anna laget bestod kun i en snes år, så faldt hele den gamle kirkeskik for aldrig mere at rejse sig.

Der er bevaret et hidtil ukendt pergamentsbrev, som giver os underretning om den lutherske læres sejr i Ullerup og Adsbøl sogne. St. Valentinsdag, d. 14. Februar 1527 erklærer kong Fredrik I. heri, at sognemændene i Ullerup med det tilliggende kapel Adsbøl, efterat have fået kundskab om, at kongens tolder Everhart Esterman, som han havde forlenet med kirken, er faret udenlands, har bedet ham om at give dem en ny kirkeherre; de har dertil kåret Peter Mattisen, deres hidtilværende vikar, som de antager vil kunne forkynde guds ord rent og efter ret evangelisk skik. Det ses heraf, at den ikke ualmindelige skik dengang må have fundet indgang her, at kongen gav kirken til en mand, som slet ikke kunde eller vilde påtage sig præstegerningen, men kun oppebar indtægterne og lod tjenesten besørge af en vikar, som han lønnede efter en privat kontrakt. Kongen tilføjer iøvrigt i brevet, hvormed han indsætter Peter Mattisen til kirkeherre, at han skal affinde sig med Everhart Esterman, hvis han måtte komme tilbage, efter deres tidligere kontrakt, men at han selv skulde være forpligtet til personlig at røgte sit kald og det efter den sande kirkes skik og lære. — Denne stadfæstelse af en allerede fuldbyrdet reformation viser, at man har været tidlig på vej i Sundved i den henseende.

Mærkeligt nok er også originalen til den næste præstekaldelse i Ullerup og Adsbøl endnu i behold. 1548 var Peter Mattisen død, og den lutherske biskop Tileman van Husen i Slesvig kaldte da Hans Hvid (Johan Witte), der alt nævnes 1535 som den yngste af hans to „vikarer“, til efterfølger, efterat sognemændene i de to sogne én-

stemmig havde valgt ham. Han skal oppebære sognets indtægter, men yde sin formands enke, hvad ordinansen derom havde påbudt.

I hans tid kom det på tale at udskille Adsbøl sogn med en særlig præst. Grunden synes nærmest at have været den, at Gregers Ahlefeldt havde bygget sig en avlsgård ved Alvnor (Gråsten) og opdyrket en del af de nærmeste jorder; der siges, at han vilde have haft Hans Hvid for sig selv, d. e. til præst alene i Adsbøl, så meget yndede han ham som taler. Dette vilde denne dog ikke indlade sig på; men, som det synes efter hans død, en snes år efter hans tiltrædelse, fandt adskillelsen sted. For at skaffe et nødtørftigt udkomme til den nye præst, hvis sogn omfattede byerne Adsbøl, Fiskbæk og Bøgskov, måtte ikke blot Ullerup præst, men også andre af nabopræsterne give bidrag.

Fra reformationstiden af haves der ret fyldige efterretninger om ejendomsforholdene og de adelige gårde i Ullerup sogn, og vi skal nu forsøge i det enkelte at gøre rede for dem.

Sognet omfattede dengang fire byer, Avnbøl, Avnbøllund, Ullerup og Blans. Et blik på kærtet viser, at de fleste og største byer i Sundved ligesom er trængte sammen i midten; foruden de tre førstnævnte i Ullerup sogn findes her Såtrup, Snogbæk og Stendrup. Dette må antages at være den ældste bebyggelse, hvorfra da de omliggende skove efterhånden er bleven ryddede. At det i alle tilfælde er gået således til i Ullerup sogn, ses af bymarkernes form; de strækker sig over imod vest til Bavrup bæk i lange, forholdsvis smale strimler, der tydeligt betegner denne del som ryddet længe efter at byen havde indtaget

sin plads. Navne som Bråde, Brådborg, Brådbøl, Stapel (d. e. den med stensmærker betegnede jordlod) osv. tyder da også tilstrækkeligt på denne sagernes stilling i en ikke alt for fjern tidsalder.

Kirkebyen Ullerup kaldes, hvor den første gang nævnes i middelalderen: Ugeltorp, d. e. et torp (mindre by), grundlagt af en mand ved navn Ulge, det ældre Ulvger (af ulv og ger, et spyd); i tidens løb er Ulgetorp ved en hyppig forekommende lydflytning bleven til Ugelrup*) eller ved en endnu almindeligere afslibning til Ullerup. Et par bol øst for byen kaldtes Kålund, efter skoven, som på dette sted må have været opkaldt efter kåen (en slags krager; sml. Kålundborg o. l.). Avnbøl, hvis bymark går helt ind til Ullerup gade, har navn efter en mand Agne.

Avnbøllund, som lå længere i øst, over imod Såtrup kirke, må være opstået ved udflytning fra Avnbøl til en oprindelig skovegn; byen kaldes i de ældste jordebøger kun „i lunden“, bønderne „de Lundebo mænd“. Svarende til det nærliggende Kålund var her en Kåsmose med en vandmølle. Når hensés til, at der i de to byer til sammen var ca. 40 gårde, medens Ullerup kun havde 13, bliver det sandsynligt, at Avnbøl er det oprindelige midtpunkt for bebyggelsen, medens Ullerup er en senere aflægger; det samme fremgår af modsætningen mellem et „bøl“ og et „torp“.

Hvad Blans angår, da er dette navn opstået af det ældre Blånes; i året 1315 nævnes to adelsmænd, Erik Blånes og Peder Nilssen af Blånes. Det har sit tilsvarende i Blåskov, Blåbæk, Blåhøj, Blåmølle osv. Navnet hidrører

---

*) F. ex. Axel (Aksel), opstået af Askel osv. Sml. Ulkebøl på Als.

rimeligvis derfra, at der her fandtes en mørk skovstrækning; thi blå betyder i ældre tid det samme som sort (negrene kaldtes som bekendt blåmænd osv.). Sammentrækningen til Blans svarer til Brøns af Brydenes, Føns af Fynnæs, Flens af Flænes eller Flennes, o. l.

Der er fra året 1543, da der betaltes en almindelig plovskat, opbevaret vistnok fuldstændige lister over bønderne i Ullerup sogn. Det viser sig her, at ved denne tid omtrent de to tredjedele af bønderne lå umiddelbart under kronen, medens resten tilhørte „junkerne“, de adelige herremænd, som dels boede i selve sognet, dels havde deres sædegårde andensteds. Selve jordebøgerne giver dog oplysning om en ældre tid, da forholdet var langt ugunstigere, idet kun godt en fjerdedel af bønderne lå under kronen. Vi skal tage enhver af disse grupper for sig selv.

Der opregnes ialt i de fire byer 70 bol eller plove og det må forudsættes, at der kun kan have været ganske enkelte til ud over dette tal. Af disse 70 gårde lå de 20 i Blans, 19 i Avnbøl, 18 i Avnbøllund og 13 i Ullerup med Kålund. Til Sønderborg len hørte oprindeligt 19, nemlig 4 i Blans og 5 i hver af de andre byer, og disse 19 må antages at være oprindelige selvejere eller kronens fæstere. Netop lige så mange gårde betegnes dernæst som „Rixtorp tjener“, d. e. hørende til Klaus Rixtorps gods, der 1473 inddrog som forbrudt. De blev ved delingen 1490 lagte til Fredriks del og knyttedes derved til Tønder len, medens Sønderborg som bekendt kom under kong Hans. Af disse gårde fandtes de 7 i Blans, medens der var 4 i hver af de tre andre byer. Endelig kom hertil de 7 gårde i Avnbøl, som kong Hans havde købt af slægten Skrandi; de var lagte under Sønderborg len.

Ved siden af disse 45 kongelige bol fandtes der 1543 mindst 25, som var adelige fæstegårde, fordelt på mange hænder. Indensogns fandtes der fire adelige sædegårde, der som sådanne var fritagne for plovskat: Ballegård og Blansgård ved Blans by, Avnbøllund ved byen af samme navn, og Ladkærgård ved Avnbøl; desuden boede junkeren Sivert v. Qualen på Egeskovgård (Skrandisgård) i Avnbøl som en kongelig forlening. Af disse sædegårde havde kun én sit bøndergods samlet, nemlig Avnbøllund, til hvilken halvdelen af den tilliggende by, ialt 9 gårde, hørte. Ballegård, som ialt havde et tilliggende af 19 gårde, havde kun 4 af dem i sognet, nemlig i Blans, Ullerup, Kålund og Avnbøl. Til Ladkærgård, som vi senere vil få at se egentlig en bondegård under Holbæk i Adsbøl sogn, lå der 10 gårde, deraf én i Avnbøl; til Blansgård 6, af hvilke ingen indensogns. Sivert v. Qualen ejede selv en bondegård i Avnbøl, foruden 9 andre i Sundved og på Als. Af udensogns herremænd ejede brødrene Gregers og Frans Ahlefeldt til Søgård hver 4 gårde i Blans, medens Povl Uke til Skovbølgård og Otte Brejde til Søby på Als hver ejede en gård i Ullerup.

Den ældste og fornemste herregård i sognet ansås i reformationstiden Ballegård for at være; i Ullerup kirke var det første sæde indrømmet dens ejere. Gården ligger nær Alssund, ud for Blans, ved et lille vandløb, som driver en mølle; navnet synes at hidrøre fra gårdens beliggenhed på en mindre forhøjning (balg, balle). Det ligger ikke fjernt at formode, at det var denne gård „ved Blans“, som i middelalderen lå til bispedømmet i Slesvig og en tid var pantsat til slægten Då. Den har da i tidens løb haft forskellige navne, bl. a. Provstgård, hvad der jo haves

mange sidestykker til fra en nyere tid. At det muligvis er den gamle høvdingegård for herredet, den til hvilken styresmandslenet hørte, er alt forhen omtalt.

Med historisk sikkerhed kan vi dog ikke følge Ballegård længere end til kong Hans's tid; den ejedes dengang af Goske Holk, af den gamle sønderjydske adelsslægt, som i sit våben førte en mursparre, bestående af syv røde sten i hvidt felt, med syv røde og hvide faner på hjelmen. Slægten Holk havde alt i middelalderen været mægtig og ansét og havde spillet en vis rolle i de gamle danske hertugers tid. Goske Holk på Ballegård var gift med Anna Pogvisk til Holbæk i Adsbøl sogn; han efterlod sig mindst tre sønner, hver med en betydelig ejendom: Hartvig havde Ballegård, Bertel Rønhave ved Sønderborg, og Vulf Melsgård ved Nørborg. Efter Hartvig, som nævnes 1507, træffer vi atter en Goske Holk, uden al tvivl hans søn; han nævnes 1534, i anledning af plovskatten 1543, og flere gange senere. Listen over hans bønder er skreven egenhændig af ham selv og affattet på dansk; der er ialt 19, deraf, som forhen bemærket, kun 4 i Ullerup sogn, 3 i Skovbøl, 3 i Såtrup, 3 i Stendrup, 1 i Snogbæk, 4 i Broager sogn, og 1 i Lysabild på Als.

Med Goske Holk uddøde henved 1560 den mandlige linje på Ballegård og denne ejendom gik i arv til hans søstersøn Iver Eriksen, af slægten Rosenkrans, til Kågsbøl ved Tønder, fra hvem den atter kort efter kom til Goskes søskendebarn Henrik Holk (Bertelsen) til Rønhave. Denne var en fremragende herremand, rig og højt ansét; han havde i Fredrik I's og Kristian III's tid tjent i det danske kancelli i København, og var på grund deraf til sin døds-

dag forlenet med Helligtrekongers kapel i Roskilde; senere trak han sig tilbage til sine godser. Han var gift med Magdalene, datter af Andreas Reventlov til Søbo på Fyn, og der er opbevaret optegnelser om hans børns dåb med de talrige faddere af omegnens adel, som ved disse lejligheder samledes på Rønhave; det er en vigtig kilde til kundskab om disse personer.

Henrik Holk døde 1579 og efterlod fire sønner, af hvilke den ældste, Bertel, arvede Højgård i Nørrejylland, som Henrik havde erhvervet af kong Fredrik II; den næste, Anders, arvede Ballegård, medens Ditlev og Kristian fik Rønhave. Kristian blev kort efter sekretær i danske kancelli og senere „øverste sekretær“ og rigsråd, og både han og Ditlev blev i kongens tjeneste, som lensmænd i rigets største og vigtigste len (København, Kronborg, Tryggevælde, Hald, Silkeborg osv.). Ditlev Holks søn Kristian var den berømte feltherre, kejserlig general-feltmarskal Holk, som døde i trediveårskrigen i Tyskland 1633.

Hele slægten vendte sig mere og mere mod kongeriget. Da det mange år efter kom til en strid om kirkestolene i Ullerup, vidnede gamle mænd, som havde tjent Anders Holk og hans hustru fru Magdalene, at de kunde mindes at ikke blot disse havde siddet i de pågældende stole, men også de unge junkere, „når de var hjemme i besøg fra Danmark“. Henimod år 1590 solgte brødrene deres gårde til den rige Hans Blome, som havde ægtet Katrine Sture, Tomas Stures datter, til Gammelgård og Helvedgård (Østerholm), og den sidste af dette navn i Sønderjylland. Hans Blome solgte dem atter til hertug Hans af Sønderborg, „således som han havde købt dem af

brødrene Anders, Ditlev og Kristian Holk“ (1590). I stedet for de 19 gårde i 1543 lå der nu kun 11 til Ballegård og det var kun meget delvis de samme. I året 1573 havde Henrik Holk nemlig gjort et mageskifte med hertug Hans af Haderslev, hvorved denne havde fået 9 gårde vesterpå, vistnok arvede efter Iver Rosenkrans, medens Henrik Holk fik 5 af de Rixtorp bønder i Ullerup sogn (3 i Blans, 1 i Ullerup og Avnbøl); disse var nemlig nu med Tønder amt kommen til Haderslev brødrelod. Foruden disse 5 bønder, som endnu lå til Ballegård ved salget 1590, var der endvidere kommen en gård til i Snogbæk, medens der af de 19 fra 1543 kun var 5 tilbage, deraf ingen i Ullerup sogn. Anders Holk døde iøvrigt få år efter i Svendborg, i hvis fruekirke han blev begravet.

Ved en strid om kirkestolene i Ullerup kirke 1633 mellem Ballegård og Avnbølgård erklæredes denne sidste for den yngste herregård i sognet; det var endnu bekendt, blev der sagt, at den var dannet af to nedlagte bøndergårde. Om grunden, hvorpå striden fra Avnbølgårds side kunde rejses, er intet indlæg bevaret; men det må vel have været gjort gældende, at denne gård havde haft ældre forgængere, hvis arvtager den med rette kunde gøre påstand på at være. Sammenhængen hermed var følgende.

Den ældste ejer af Avnbølgård, som man ved hin lejlighed mindedes, var Vulf Høk, der var død senest 1585; gården solgtes da af hans enke og døtre til brodersønnen Didrik Høk. Vulf Høk havde imidlertid ikke altid boet på Avnbølgård; der er opbevaret et brev fra ham til hertug Hans i Haderslev, som er skrevet 1562 på Ladkærgård, og både 5 år før og 10 år efter nævnes han til denne gård; det er altså ham, som har oprettet Avnbøl-

gård af to nedlagte bøndergårde og opgivet Ladkærgård som sædegård. Men ved at gå endnu længere tilbage, træffer vi i året 1543 også Ladkær som skattegård, beboet af en bonde og tilhørende den pomerske adelsmand Woslaf Wobitzer, der stod i kong Kristian III's tjeneste; han havde ialt 11 gårde i Sundved og på Als. Ved denne tid var der altså en endnu ældre sædegård, til hvilken dette bøndergods hørte. Men denne herregård var Holbæk ved Adsbøl, som endnu mange år efter tilhørte junkerne på Avnbølgård.

Holbæk var i det 15. århundrede fra sine gamle danske ejere kommen i hænderne på slægten Pogvisk; Goske Holk på Ballegård var, som vi har set, gift med en Anna Pogvisk fra Holbæk. Såvidt det nu kan skønnes, var det atter en datter af denne Goske Holk, Anna, som først var gift med Didrik Høk i Haderslev og derpå med Woslaf Wobitzer, ved hvem Holbæk kom til disse ejere. Junker Woslaf nævnes alt i Sundved 1534, og da han 1543 var fraværende, betalte Goske Holk på Ballegård (den yngre) plovskatten på hans vegne. Der var af konens første ægteskab to sønner, Mavrits og Vulf Høk, som efter deres forældre arvede henholdsvis Kærstrup ved Haderslev og Holbæk, medens stiftaderen endnu levede.*) Mindet om at herregårdsretten for Avnbølgård således oprindeligt var knyttet til Holbæk, holdt sig mange år efter; den flensborgske forfatter Jonas Højer kalder endnu 1628 Høkerne „til Adsbøl“, medens

---

*) Vulf Høk til hertug Hans af Haderslev: orig. i F. A. XXXIX 26 (heri brødrenes slægtskab med Goske Holk). Brev fra Johan Høk til Allingkloster af 1557, hos Voss, slægten Høk. Forlig i en sag mellem borgmester og råd i Haderslev og bl. a. Morits Høk, i Registrant fra Hansborg, 3, 276. — Landregistre.

Holbæk af Dankwerth og Joh. Mejer (1652) betegnes som herregård.

Oprettelsen af Avnbølgård ved Vulf Høk synes at stå i forbindelse med at denne junker var gift med Anna v. Qualen, uden al tvivl fra Egeskovgård i Avnbøl; han har da vel med hende arvet en gård til den, han ejede under Ladkær, og af de to dannet den nye anselige sædegård. Sivert v. Qualen, Markvards søn, nævnes 1543 med 11 gårde, deriblandt den store „Skrandisgård“ i Avnbøl, som han havde i len af kongen. Af hans egne bøndergårde lå en i Avnbøl, resten spredt i Sundved og tre på Als; han boede for det meste i Sønderborg.

Sagnet om „pesten i Ullerup“ har åbenbart sin oprindelse fra Vulf Høk; i den senere overlevering er alle navnene forvanskede. En junker Volmer fra Kålund ved Ullerup, siges der, ægtede jomfru Margrete fra Egeskovgård i Avnbøl, men vakte derved Nils af Blansgårds levende skinsyge. Da så pesten rasede i landet 1566 og også var udbrudt på Blansgård, drog junker Nils en sildig aften, syg og elendig til Kålund for idetmindste at drage sine fjender med sig i ulykken. Han blev gæstfrit modtagen og plejet og overvandt den forfærdelige sygdom, uden at den smittede husets folk. De tidligere fjender forsonedes ved denne lejlighed; men nogen tid efter solgte junker Nils sin gård og bosatte sig i Haderslev.*) — At Volmer i denne fortælling er trådt istedenfor Vulf (Høk) og at Anna, hans hustru, der utvivlsomt var fra Egeskovgård, er forvexlet med sin moder Margrete, er ikke vanskeligt at se; men hvem Nils fra Blansgård er, vil det nu være vanskeligt at oprede.

*) Lorenzen: Minder fra Sundved, s. 38 ff.

Vulf Høks ældre broder Mavrits boede i sin arvede gård i Haderslev og var marskal hos hertug Hans; han arvede desuden, som nævnt, herregården Kærstrup på Haderslev nes (halvøen syd for Haderslev fjord). Hans søn Didrik arvede ikke blot denne gård, men giftede sig desuden til Bardskov, i samme egn, ved søen (Vilstrup sogn). Begge disse gårde med stort bøndergods solgte han 1584 til kong Fredrik II, som ved denne tid var i færd med at opkøbe adelsgodset i Haderslev og Kolding len; han købte derpå en ejendom i Flensborg og bosatte sig der.

Nogen tid efter døde imidlertid hans farbroder Vulf Høk på Avnbølgård; han efterlod sig fire døtre, af hvilke de tre var gifte, henholdsvis med Jørgen Rantzov, Joakim Ples og Jørgen Blome; den fjerde ægtede nogen tid efter Burkard Daldorf. Ingen af svigersønnerne kunde eller vilde overtage ejendommen og Avnbølgård solgtes derfor 3. Juli 1585 i Flensborg til Didrik Høk. Svigersønnerne kom senere i langvarig trætte med fru Anna om hendes enkesæde.

Slægten Høk stammede fra Holsten, men var gammel i Sønderjylland; den førte en halv gedebuk i sit våben. Den gren, om hvilken der her er tale, nedstammede fra Otto Høk, som i kong Kristian I's tid ejede et hus med boder på borgen i Itzehø; han efterlod sig fire sønner, blandt hvilke Didrik var den ældste, Johan den yngste. Denne sidste havde Alling kloster i Nørrejylland i pant, medens Didrik erhvervede gods i Sønderjylland. Holbæk og Avnbølgård blev i denne slægts eje i over 150 år og i flere led.

Didrik Høk, som i sin ungdom i syv år havde været

hofjunker hos hertug Hans i Haderslev, vedblev længe efter at stå i forhold til hertugdømmets nordligste egne; han havde i mange år gården Vesterbæk i pant, indtil den gik over i Gert Rantzovs eje. Avnbølgård udvidede han ved forskellige mageskifter med hertug Hans af Sønderborg. Da Sivert v. Qualens enke Margrete døde 1589 erhvervede han, som det synes, største delen af den gamle Skrandisgård (Egeskovgård eller Langeskærlund), hvis jorder lagdes til Avnbølgård mod vederlag andensteds, og året efter fik han endnu et bol i Avnbøl mod et andet i Blans. Endvidere afstod Didrik Høk Kåsmose mølledam, som var tørlagt, mod vederlag i Trankær ved Avnbøl og en skovlod ved Sprenmose, som strakte sig „op til Jens Hansens gærde til Brådborg“.

I mandtallet over adelen fra 1616 nævnes Didrik Høk endnu med to unge sønner Mavrits og Vulf, men samme år døde han og de to brødre sad nu en del år i fællig på Avnbølgård. Mavrits var dog den som boede på gården og senere købte sin broder ud; Vulf var i en del år husfoged på Gottorp og købte 1624 Brunsholm i Angel (for 16,500 rdlr.).

I året 1632 begyndte Mavrits Høk en strid med hertug Fredrik af Nørborg som daværende ejer af Ballegård om kirkestolene i Ullerup kirke; han gjorde fordring på den ene af Ballegårds stole. Sagen indstævnedes for landretten, som optog den til doms; men herimod gjorde hertug Filip af Glyksborg som kirkens ejer indsigelse. Denne kom for kongen og førte til en skarp irettesættelse til Mavrits Høk ved kongeligt brev af 1. Febr. 1633. Sagen førtes derpå for hertug Filip og endte uden tvivl til skam og skade for Avnbølgård, da så godt som alle vidner var

enige om at give modparten medhold. Mavrits Høk lod da sin egen stol indrette med en smuk dør, på hvilken hans og hustrus, Magdalena Buchwalds navne stod udskårne.

Han døde i April måned 1644 på Kegnesgård på Als og efterfulgtes af sin søn Didrik og svigersønnen Kristoffer Mejnstorp til Søgård på Nordstrand; denne sidste nævnes som ejer af Dankwerth. Didrik Høk solgte 1649 en gård på Skodsbøl mark, som stod til 7 mark guld, til Hans Ahlefeldt på Gråsten (for 1000 rdlr.), og 1. Maj 1653 solgte han selve Avnbølgård til sin farbroder Vulf Høk, som tre år efter skilte sig ved Brunsholm. Didrik Høk forlod senere sin hustru, Vulf Vonsflets datter, og drog til Holland med en frille; han døde i landflygtighed.

Vulf Høk indvikledes i en højst ubehagelig sag ved 1661 at købe bolet i Skodsbøl tilbage fra Hans Ahlefeldt til en tid, da denne var fallit; da han kort efter havde solgt det til hertugen af Glyksborg, blev han gjort ansvarlig for vanhjemmel og fik en langvarig strid på halsen, som hans sønner Didrik og Hans Høk omsider måtte ende med et forlig, ved hvilket de købte bolet tilbage for Kåsmos mølle og 400 rdlr.; derefter blev det udleveret til den nye ejer af Gråsten (1670).

Vulf Høk havde været gift med Armgart v. Thienen; hans søn Hans fik efter hans død tilladelse til at indgå ægteskab med sin morbroder Sigfrids datter Barte Margrete v. Thienen (1668). Han købte senere sin broder ud af fællesskabet og ejede Avnbølgård indtil 1694, da han d. 8. Maj solgte det til den tyske greve Fredrik Ludvig af Nassau Saarbrück, gift med en datter af storkansleren Fredrik Ahlefeldt til Gråsten og Søgård. Denne

solgte det atter 23. Avgust 1703 til hertug Fredrik Vilhelm af Avgustenburg, som var gift med en anden datter af storkansleren; købesummen var 22,600 rigsdaler, at betale til Kieler omslag, samt et spænd heste, som skulde leveres strax. Det viste sig imidlertid bagefter at grevindens medgift var prioriteret i gården, og da denne var betalt, mødte endnu en anden panthaver og måtte udløses. Først 1708 kom hertugen i besiddelse af sin ejendom, medens det pålagdes svogeren Karl Ahlefeldt på Gråsten at skaffe ham oprejsning i søsterens andre ejendomme. Hans Høk døde kort efter salget af Avnbølgård; hans børn havde året efter en sag for landretten mod forpagteren af Blansgård. Slægten uddøde i det følgende århundrede.

Blansgård er en af de meget få herregårde i Sønderjylland, som beholdt deres indfødte ejere, søn efter fader, langt ned i tiden. Gården var som alle lignende gamle herresæder kun lidet større end en almindelig bondgård, den ligger lidt udenfor byen, nær vejen sønderpå til Ullerup. Den ældste ejer som nævnes er Magnus Jepsen; han forekommer i et brev fra 1483. Hans søn og efterfølger var Jep eller Jeppe (Jakob) Magnussen, efter hvem slægten beholdt efternavnet; de førte et spydjern i deres våben. Jep nævnes alt 1506 som medstifter af st. Annalaget i Ullerup kirke og forekommer endnu 1530 i adelens mandtal; han er et ypperligt eksempel på en „god mand“ efter gamle tiders skik: det jævne danske navn, gårdens ringe størrelse, som den sikkert havde været fra umindelige tider, og hans samliv med sognets bønder til trods for at han med ære fører adeligt skjold og våben, alt dette peger tilbage gennem århundreder til den ældre

middelalder; der er intet i vejen for at Jep Magnussen i lige linje kan have nedstammet fra „Peter Nilssen til Blånes“, som levede 1315, og således tilbage til endnu fjernere tider.

Jeps søn og efterfølger var Povl Magnussen, der alt nævnes 1536 som ejer og først døde 60 år efter. Han havde 1543 sex bøndergårde, af hvilke de fire lå i Snogbæk, en i Såtrup og en i Bavrup. Han var i de år husfoged på Sønderborg og havde som sådan det nærmeste tilsyn med den fangne konge Kristian II. Vistnok som belønning for sin gode tjeneste her fik han af kong Kristian III løfte på den kongelige gård Melvedgård på Als efter den daværende ihændehaver Benedikt Sehesteds død. Denne indtraf nogle år senere (1549), og Povl Magnussen var nu i besiddelse af Melvedgård lige til sin dødsdag, den 15. Dec. 1596. Derefter tilfaldt det hertug Hans af Sønderborg som tilhørende hans arvelod Nørborg len; men der siges at han først måtte affinde sig med sønnerne for en pengesum, da kongen havde lovet Otte Magnussen forleningen efter sin fader. Gården kaldtes senere Hardspring og man sagde, at hertugen ved denne erhvervelse skulde have sagt: „det var et hardt spring“, m. h. t. købesummens størrelse. Dette sagn kan dog kun være opstået efter at sammenhængen med gårdens overdragelse var bleven glemt; thi i virkeligheden nævner hertugen ikke nogen købesum for denne gård i sit testamente, således som for andre betydelige godskøb. Hvorfor det gamle navn Melved (Medelved, mellemskoven) måtte vige plads for Hardspring, er neppe vanskeligt at forklare; rimeligvis har der ved gården været en kilde, som hed således („hardspring“ er det stærkt rindende kildespring) og hertugen har da vel ønsket at

blive af med et navn, som var blevet ham forhadet på grund af de bryderier, han havde haft med at få fat i den. Povl Magnussen var nemlig ikke blot den ene af de to adelsmænd på Als og Sundved, som ene holdt fast ved deres fædrenejord — (den anden var Didrik Høk) — men han gjorde også ved at blive så gammel hertugen ventetiden ualmindelig lang m. h. t. Melvedgård, som han anså for sin ejendom. Hardspring oversatte hertugen endvidere aldeles vilkårligt til det tyske Hirschsprung (Hjortesprung).

Medens Povl Magnussen selv i senere år boede på Melvedgård, havde han overladt Blansgård til sine sønner. Af disse nævnes Otte, Henrik og Jakob; den sidste, som døde 6. Dec. 1620 i sit 75. år og altså var født 1546, og som opnævnt efter sin farfader må antages at have været den ældste, forekommer aldrig i hin tids optegnelser og var vel altså så ringe udstyret af naturen, at han måtte holde sig tilbage fra verden. Otte døde 9. Maj 1600, da brødrene lige havde begyndt på at opføre et anseligt sædehus på Blansgård. Det blev færdig 1602 og stod da med to grundmurede stokværk, samt derpå et tredje af „stænderværk“ (bindingsværk); Henrik og Jakob beboede hver sin etage. Huset kaldtes senere sommetider „Schönleben“.

Henrik Magnussen købte i året 1600 gården Søndensø i Angel af hertugen af Gottorp; han nævnes endnu 1626 med begge gårde. Fire år efter nævnes derimod hans søn Povl, ligeledes med begge godserne. Han blev dog den sidste mand af stammen i den gamle ejendom; 1638 nævnes en anden ejer på Søndensø, og 1646 findes der en Margrete Magnussen til Blansgård; han var da vel allerede død og kan for så vidt have været en ældre mand, når

man busker at hans farfader forekommer som voxen i året 1536.

Blansgård gik herefter over i fremmede hænder, idet den tyskfødte adelsmand, oberst Johan Fircks, som kom ind i landet i Torstensonfejden, 1643, nævnes som ejer; mulig kan han have fået den ved giftermål med enken. Fircks sendtes 1645 til Norge, hvor han senere forblev med nogle afbrydelser. Han byggede fæstningen Fredrikstad og døde 1682 som generalmajor. Blansgård gik fra ham over til Johan v. d. Wisch og derpå til dennes søn Kristian Albrekt, der 1717 solgte den til hertug Filip Ernst af Glyksborg (for 22,000 rdl.).

Den fjerde og sidste herregård i Ullerup sogn var Avnbøllund, som tilhørte den sønderjydske slægt Uge eller Uke. Allerede i Valdemar Atterdags tid forekommer der en Fredrik Uge som hans første marsk, strax efter tronbestigelsen, altså muligvis medbragt fra brylluppet på Sønderborg. Senere optræder en Peder Uge som Erik af Pomerens tro mand i kampen mod greverne, men det siges ikke, hvor han har haft hjemme. Da imidlertid kongen 1423 klager over, at Peder Ukes hustru fru Katrine hindres i nydelsen af sin ejendom, især af grevens amtmand i Tønder, Ditlev Ahlefeldt, kan der neppe være tvivl om, at de jo har siddet på Skovbølgård i Feldsted sogn, i den yderste udkant af Tønder len ind imod Varnes birk.

Her træffer vi nemlig 80 år senere en Peder Uke (1506), derpå hans søn Povl (1523). Denne opgav 1543, i anledning af plovskatten, sit gods til 10 gårde, af hvilke de fem lå i Skovbøl og Bavrup, en i Ullerup, en i Broager og de tre ved Nørborg på Als, i Mels og Oxbøl. Povl Uke, der var gift med Margrete Ratlov, efterlod to sønner,

af hvilke Peder arvede Skovbølgård, medens Erik alt 1543, i faderens levetid, ejede Avnbøllund.

Denne gård lå „i lunden“, øst for Avnbøl, tilligemed en hel landsby på 18 bol. Herregården lå helt ude i øst, ved det vandløb som her danner skellet mellem Ullerup og Såtrup sogne, i nærheden af denne sidste kirke. Af de 18 bol lå halvdelen til gården, der således i modsætning til de andre herregårde, vi her har haft lejlighed til at omtale, havde sine fæstejorder liggende i sin umiddelbare nærhed. Af de andre ni gårde var de 5 gammelkønelige, medens de 4 var Rixtorp bønder.

Da Erik Uke ejer Avnbøllund i sin faders levetid, er det alt deraf sandsynligt, at han har giftet sig til gården, og dette stadfæstes yderligere, når vi hører at han var gift med Dorotea Wonsflet, Emmekes datter, som kort tid tilforn af kongen var bleven forlenet med en del af Rixtorp-godset, nemlig de fire bønder i Avnbøllund, Esnes mølle ved Alssund og et bol i Smøl. I Emmeke Wonsflet, der også nævnes sammen med andre adelsmænd fra Sundved 1506, og endnu 1530, har vi da vistnok den ældre ejer af Avnbøllund. Forleningen med de fire Rixtorp-bol i lunden gik efter giftermålet over til Erik Uke og senere til deres søn. Peder Uke på Skovbølgård, som nævnes indtil henved 1570, var død i året 1571, da hans enke Magdalene Andersen, af den adelige slægt til Klægsbøl, nævnes som formynderske for gården. Ved samme tid var hans broder Erik til Avnbøllund død; de efterlød begge sønner, opnævnte efter deres farfader Povl Uke. Den ældste af disse, Povl Eriksen, tog tjeneste hos hertug Hans som amtmand på Sønderborg; da hertugen 1589 skulde modtage sit len af den unge konge Kristian IV,

sendte han Povl Uke til København for at fuldbyrde denne ceremoni i hans navn. Kort efter tog han sin afsked for at trække sig tilbage til sin gård på Sundved.

Hvad der foranledigede ham hertil, var vistnok nærmest en fejde, som ved denne tid kastede en mørk skygge over to slægter. Den fulde sammenhæng med de begivenheder, som nu udviklede sig så tragisk og om hvilke et utydeligt sagn endnu lever i Sundved, var følgende.

En gren af den holstenske slægt Blome eller Blomme, Blom, som den kaldtes heroppe, havde erhvervet gods på Als og i Sundved. Melsgård, som ligger hinsides Als fjord, ved vejen fra Hardeshøj færgegård op imod Nørborg, ejedes efter midten af århundredet af Hans Blome, efterat det i lange tider havde været i slægten Holks besiddelse. Denne Hans Blome havde to sønner, Jørgen og Hans, af hvilke hin arvede Melsgård, medens denne kun fik et par bøndergårde på Varnes mark. Jørgen ægtede en datter af Vulf Høk på Avnbølgård, Hans derimod fik en Drude Rantzov. Begge brødrene var såre urolige hoveder, voldsomme i deres adfærd og hurtige til våben og væрге. En sag fra året 1577 giver et klart billed af den ældste.

Borgmesteren i Sønderborg, den gamle Mattis Kremer, havde ladet et søgsmål mod et par af Jørgen Blomes folk for voldsfærd mod borgere gå til hertugen, og herover søgte junkeren at hævne sig ved personlig at øve vold mod borgmesteren og hans venner. Han var dog ikke heldig i sine bestræbelser; thi da han ud på natten anden gang vilde storme ind i huset, først gennem døren, derpå gennem vinduet, blev han modtagen af nogle af borgmesterens venner med „tørre hug“ (d. e. uden blodsudgydelse). Da han herefter fik underretning om at der var

indgivet klage over ham til hertugen for brud på husfreden, fik han Henrik Holk til Rønhave og Vulf Høk til Avnbølgård til at gå i forbøn for sig; hertugen stillede dog det vilkår, at han selv skulde forlige sig med borgmesteren. Dette vilde han imidlertid ikke, men lod hestene sadle og gik over færgen til Sundved. Samme efterår traf han i Åbenrå et par af sine fjender fra Sønderborg; de skyndte sig fra byen, men blev indhentede og måtte lade vognen i stikken på vejen, medens de selv bjergede sig ind i skoven; junkeren mishandlede da karlen og slog vognhjulene i stykker. Hertugen klagede herover til den unge herres formyndere, men lige meget hjalp det. Noget senere overfaldt hans ven, den unge Erik Breide, en af hertugens folk i Flensborg, fordi hans kones broder skulde have været med at slå Jørgen i Sønderborg; de søgte atter at overfalde ham på tilbagevejen fra Tyskland, da han kom til den berygtede Krophede, syd for Danevirke. Endelig kom det en vinternat til et sammenstød på Sønderborggade. De to unge junkere Jørgen og Erik red fra Blansgård til Sønderborg; de var alt drukne da de kom til Ragbøl, så de måtte tvinge en bonde til at vise dem vej til færgen. I staden sad de atter og drak forskellige steder til langt ud på natten, indtil de omsider fandt på at gå til borgmesterens hus og gav sig til at rive vindueskodderne af. Ved støjen kom naboer og genboer ud og søgte ved skrig og våbenlarm at skræmme dem bort; Jørgen Blome løb da også med sine ledsagere, men Erik Breide blev stående og forhånede borgerne; disse faldt da over ham og hug ham ned. En frænde indgav senere klage over dette drab, men gerningsmændene kunde ikke udfindes.

Hans Blome satte bo på Varnes mark, hvor han byggede sig en lille herregård, efterat have nedlagt de to bøndergårde; den kaldtes efter jorderne for Ornum, d. e. en særmark i byens fællesmark. Allerede dette var vistnok et uvant misbrug af retten som jorddrot og måtte gøre ham ilde lidt blandt hans naboer, de Varnes bønder. Derefter kom han i strid med sin nabo Povl Uke på Skovbølgård. Det gik så vidt at han skød ham, da han som gæst var kommen til Ornum; det skete den 1. Juni 1589, kl. 4 om eftermiddagen. Liget førtes til Skovbølgård og henstod ubegravet næsten i otte uger, da den dødes frænder ventede tilbud om forlig fra drabsmandens side. Da han ikke meldte sig, fandt begravelsen sted i Felsted kirke, den 24. Juli. Ved denne lejlighed opfordredes den dræbtes søskendebarn Povl Uke fra Avnbøllund som nærmeste frænde til at forkynde hele slægtens undsigelse til drabsmanden; han fremtrådte da også ved liget og udtalte for de forsamlede, at junkeren Hans Blome var en nidding for den gerning han havde gjort. Da dette meddeltes denne, gik han i landflygtighed til Meklenborg og blev borte i et par år.

Hans Blome var igen tilbage på Ornum i sommeren 1591 og hans hustru fødte ham da en søn; til dennes dåb, den 5. September, indbød han hele omegnens adel, men alle udeblev på hans nærmeste slægtninge nær, broderen Jørgen, hustruens broder Mikkell Rantzov, en anden svoger Baltaser Brokorp og hans frænde Skak Mjød. Ophidsede, som de var over denne tort, red de unge herrer dagen efter fra Ornum til Avnbøllund for at drage Povl Uke til ansvar; med en hob løse folk mødte de udenfor gården og to af dem, junkerne Rantzov og Mjød, kom

frem for broen og krævede ham ud til sig. Povl Uke gik da også ud til dem og gav Skak Mjød hånden til velkomst, men da han på samme måde vilde hilse på Mikkel Rantzov, sagde denne, at de ingenlunde stod således med hinanden, at han kunde give ham hånd. Han opfordrede ham derpå til at gå længere frem foran porten, til samtale med de to andre. Dette afslog Povl imidlertid gentagne gange, „ikke fordi han frygtede de fire adelsmænd, men fordi han ikke vilde udsætte sig for det løse folk, som havde samlet sig med dem“. Dette var en torsdag; den følgende onsdag kom der igen ryttere for gården; de kaldte på en pige for at spørge hende, om Povl Uke var hjemme. Da hun svarede nej, førte det til gentagne samtaler, skænderier og forbandelser. Senere kom Jørgen Blome selv hen til broen og en dreng sendtes ind på gården med en lang bøsse i hånden; han havde et brev med til junkeren, men vilde ikke levere det til hans hustru. Da disse forhandlinger ikke førte til noget, drog de hjem til Ornum. Samme aften kl. 10—11 forlod derpå Hans Blome sin gård for på stimands vis at overfalde sin selv-forskyldte fjende. Han kom til Avnbøllund om natten og brød over gårdens hegn, gik over graven og kom ind i gården med sine folk. De gjorde derpå anskrig, så folk vågnede og kom på benene; Povl Uke greb sine våben, slog nogle ruder ud og stillede sig op til skud, medens angriberne skød op imod husets stråtag for at sætte ild på det; de sprængte tillige en ladeport for fra dette skjul at angribe sædehuset. Gårdens folk, som hørte den vilde larm, troede at junkeren var dræbt og holdt sig tilbage. Imidlertid skimtede Povl Uke et par skikkelser, som gik hen foran en lys ladevæg; dem skød han på og gav dem

begge banesår; den ene af dem var Hans Blome. Da hans skud var faldet, skød også hans karl over imod ladedøren, men angriberne tog nu flugten og førte den hårdt sårede junker med sig; de efterlod deres våben og Hans Blomes hat. Junkeren blev lagt på sin vogn og kørt bort, men han døde før de kom til den lille bæk, som løber ud fra Åvnbøl sø, og blev som lig ført til Ornum.

Anden dagen efter skrev Povl Uke til den unge konge Kristian IV og det danske regeringsråd for at stille sig under deres beskyttelse imod slægtens hævn. Han skildrer i sine breve, hvorledes det hele var gået til og lagde ikke skjul på, at han selv havde fældet sin modstander; ja han tilføjer, at havde han hin nat vidst, at der dog var flydt blod, vilde han have ilet efter de flygtende og dræbt dem til sidste mand.

Strax efter modtagelsen af dette bønsskrift udfærdigedes der kongebreve til statholderen i hertugdømmerne Henrik Rantzov og til lensmanden på Nyborg slot, Lavrids Brokkenhus, lydende på, at Povl Uke var i kongens fred og skulde søges ad rettens vej, hvis nogen vilde klage på ham. Særlig blev det pålagt lensmanden at stævne Jørgen Blome, der var bosat i Svendborg, til sig, foreholde ham kongens befaling og tage håndslag af ham, at han ikke tænkte på blodhævn for sin broders drab (8. Oktober). Hans Blome kom til at ligge på sine gerninger og der blev næppe engang rejst sag imod drabsmanden, som ved nattetide var bleven angrebet i sin egen gård.

Imidlertid gav dog dette dobbelte sammenstød anledning til, at de to slægter forlod egnen. 20. Februar 1592, fem måneder efter Hans Blomes død, solgte Povl Uke i Sønderborg sin gård Avnbøllund til hertug Hans; købe-

summen blev sat til 7500 rdl. og en guldkæde til sælgerens datter, af værdi 100 kroner. Da der var strid om den store dam ved og omkring gården, skulde den vurderes til 2000 rdl., som Povl Uke da skulde godtgøre hertugen, om den tabtes.

Otte Dage efter solgte Hans Blomes enke gården Ornum til amtmanden i Åbenrå Kai Rantzov; han gav 2800 rdl. for den. Jørgen Blome var tilstede og samtykkede i salget på børnenes vegne. For yderligere at sikre køberen mod senere indsigelse fra disses side, pantsatte Drude Blome nogle dage efter gården for 4000 rdl., i 50 år, således at den efter den tid kunde indløses mod godtgørelse af alle forbedringer. Iagttagelsen af denne form umuliggjorde senere krav. Pantebrevet medforsegledes af svogeren Baltaser Broktoorp. — 1597 solgte Kai Rantzov atter Ornum for 3500 rdl. til hertugen af Gottorp, til hvis hertugdømme Varnes birk hørte. Han lod gården nedbryde og overlod jorden til bønderne for en årlig afgift af 130 rdl. Efter kårt og jordebog fra en lidt senere tid fandtes tomterne af gården ved Vigsbæk, og jorderne var ikke større end at de havde en udsæd af 28 ørt korn, imod 18 ørt til hvert af de 30 bol i Varnes. Samtidig klagede kirkeværgerne over, at der ved Hans Blomes begravelse i kirken var bleven lovet denne en godtgørelse af 10 rdl., som dog aldrig var bleven betalte; de bad ved visitationen om at arvingerne måtte få tilhold om at betale eller de selv få tilladelse til at fylde graven, der var helt forfalden.

Også Jørgen Blome måtte kort efter fortrække fra Als; hertugen klagede over hans stridbare opførsel til kongen og bad denne tilskynde ham til at sælge sin gård.

Hertugen erhvervede Melsgård for 15,500 rdl., som han selv oplyser i sit testamente. — Povl Uke forlod derimod ikke landet. Han nævnes endnu 1594 som forlenet med de fire Rixtorpbøl i Avnbøllund og skødet på herregården synes først at være bleven udstedt i julen s. år, ligesom han i dette år endnu udnævntes tilligemed Didrik Høk til kongelige kommissarer i en grænsestrid. Der fortælles iøvrigt, at han skal være bleven dræbt i sin seng af en kok. Hans datter ægtede en mand af slægten v. d. Herberge; sønner havde han ikke. Hvad endelig den dræbte fætter på Skovbølgård angår, da efterlod han sig en Enke Magdalene Ratlov og en søn Klavs Uke, den sidste mand af slægten i Sønderjylland. De nævnes endnu begge på gården 1616, sønnen som ungtkarl; næppe ret længe efter solgte de gården til statholderen Gert Rantzov; 1626 boede de i Flensborg. Senere drog Klavs Uke til Fyn, hvor han ejede Lammehave; hans søn Kristoffer var landsdommer på Sjælland og døde ugift.

Det var intet under, at det sørgespil, som således var bleven opført, gjorde et stærkt indtryk på befolkningen; det levede i overleveringen og antog altid vildere træk. Hans Blome og de to Uker gjordes til brødre og den ustyrlige junker bragtes i forbindelse med tomterne af Brådborg og de sagn, som kendtes herfra. Efterat have dræbt sin broder, fortaltes der, havde han ægtet en vildfarende pige og derpå atter villet forskyde hende, da så himlens retfærdige straf ramte ham. At sagnet først i en senere tid har knyttet tildragelsen til Brådborg ses deraf, at vielsen og skilsmissen finder sted i Varnes kirke, ligesom junkeren påberåber sig en ret for adelsmænd „på Varnes land“.

„Junkertiden“ afløstes i Sundved og på Als af „hertugtiden“. I året 1572 tiltrådte kong Frederik II's broder hertug Hans som myndig den arv, som 1564 var bleven ham til del, og hermed begyndte der et nyt afsnit i disse egenes historie. Ligesom kongen købte så godt som hele adelen ud af Haderslev amt, således fortrængte Hans den fra Als og Sundved, kun ganske enkelte holdt stand, alle de andre måtte fortrække. Flere slægter forsvandt kort efter, da de ikke andensteds kunde gøre sig gældende således som i deres hjemstavn, hvor de nød gammel anseelse; de andre købte gårde andensteds, i Holsten eller i kongeriget. Man mærker at fyrstemagten er i færd med at fortrænge adelsmagten.

Hertug Hans gør i sit testamente rede for købet af en række ejendomme; han havde i de to lande anvendt 366,200 rdl. på gårdkøb; desuden havde han ryddet skoven på Kegnes og dør grundlagt et helt kirkesogn. I Ullerup sogn, det eneste der overhoved beholdt et par junkere, gjorde han efterhånden store opkøb.

De Rixtorp bønder, som jo hørte til Tønder len, var ved delingen 1544 komne til hertug Hans (den ældre) af Haderslev. Han forærede alt 1570 sin brodersøn på Sønderborg Esnes mølle ved Alssund, tre bønder i Såtrup og to på Als. Senere bortbyttede han på forskellig måde ti andre; Henrik Holk på Ballegård fik 1573 fem gårde i Ullerup sogn, hertug Hans det samme antal 1578. Resten blev ved Tønder, efterat dette 1580 var bleven gottorpsk.

Ved købet af Ballegård 1590 kom hertugen derpå i besiddelse ikke blot af denne gamle herregård, men også af de fem Rixtorp bønder, som Henrik Holk havde erhvervet; blandt de andre sex, som lå til gården, var

ingen indensogns. Med Avnbøllund erhvervede han halvdelen af bymarken, medens han alt tilforn havde resten undtagen de fire bol, som Ukerne havde i forlening; de blev utvivlsomt inddragne straks efter Povls død og lagte til resten. Hertugen lod nu alle bønderne flytte fra deres gårde og forvandlede bymarken til en hovmark; istedenfor den lille herregård byggede han en avlsgård, som han gav navnet Lundsgård. 13 bønder i Såtrup blev henlagte under den for at forrette hoveriet. Ballegård udvidedes ved nedlæggelsen af idetmindste et bol, medens 17 bol i Blans og 12 i Bavrup efterhånden henlagdes til det som hovbønder. Således indførtes ved hertugens overgreb og hårdhed en helt anden tilstand, end bonden i Sundved tidligere havde kendt; hoveriet blev lagt til landgilden og bonden blev tvungen til sin stav. Samtidig oprettedes de to store avlsgårde Gråsten og Fiskbæk i Adsbøl sogn, Sandbjerg i Såtrup sogn, Skelgård i Broager sogn o. s. v.

I året 1622 døde hertug Hans og efterlod sig fem sønner som regerende hertuger i hver sin del af hans hertugdømme. Medens de to, henholdsvis på Ærø og i Pløn ikke vedkommer Sundved, fik de tre andre hver sin del af dette lille land; Sandbjerg kom til at høre til Sønderborg, Ballegård til Nørborg og Lundsgård til Lyksborg i Angel.

Nogle år efter besluttede hertug Filip af Lyksborg istedenfor det fyrstelige sædehus, som var bygget ved Lundsgård, at opføre et andet ved Ullerup; den tiltagende forfinelse i livsvaner yndede ikke store avlsgårdes umiddelbare nærhed ved herresæderne. Hertug Hans havde købt de to bol udenfor Ullerup, som kaldtes Kålund, tilligemed gården Kåsmose; dem nedlagde sønnen nu, tilligemed et

halvt bol i Avnbøl, lod i Oktober 1631 fæsterne fraflytte dem og opførte en lille ladegård med et stort herresæde, som han kaldte Filipborg. I ugen før faste 1633 blev „slottet“ på Lundsgård nedbrudt og stenene førte op til Filipborg. De murede kældere blev stående og sås endnu ind i det følgende århundrede på den høje borgplads i søen. Ved Filipborg blev der ligeledes dannet en konstig høj, omgiven af en ti favne bred grav, og her opførtes et anseligt slot, i tre huse, hvert på to stokværk, samt staldbygning og have. I en af bygningerne indrettedes en kirke, som indviedes 28. August 1636. En mængde præster samledes i den anledning, blandt dem også Anders Brandt fra Nørborg, der skriver i sin kirkebog: „11. søndag efter trinitatis var jeg på Filipborg udi Sundved, og blev samme tid og dag den ny stiftede kirke indviet af hofpræsten, udi fyrstelige, adelige og borgerlige standspersoners nærværelse. Og blev samme tid et fyrsteligt gæstebud anrettet, samt og holdt et bryllup med en saddeler og en vadskerpige.“ Kirken havde et tårn med to klokker, som slog halv- og kvart-time slag så tydeligt, at det kunde høres ved Blans strand.

Hertugens tanke var, at Filipborg skulde være bolig for en yngre søn af hans talrige børneflokk; men det blev i virkeligheden aldrig benyttet efter sin bestemmelse. Det stod næppe en menneskealder og inden århundredet var tilende blev dets stene brugte til at genopføre den i stormen nedkastede avlsgård. Levningerne ses endnu på den gamle borgvold.

Først et århundrede efter de store godskøb, som havde fordrevet den øvrige adel fra Als og Sundved, opgav de sidste ejere af denne stand deres ejendomme.

1694 solgtes Avnbølgård, som vi har set, til en tysk greve og kom fra ham kort efter til hertugen af Avgustenburg, og 1717 købte hertug Filip Ernst af Lyksborg Blansgård af Kr. Albrekt v. d. Wisch. Hertugen lod året efter den øverste etage tage ned på sædehuset og satte sit fyrstelige våben på den plads, hvor de gamle danske junkere havde sat deres spyd-mærke.

Imidlertid var der dog foregået et ejerskifte i modsat retning, som gjorde at Ullerup sogn ingensinde kom til at mangle en adelig godsejer. Ved kongelig og hertugelig dom af 13. Dec. 1667 var Ballegård og Melsgård fradømte hertugen af Nørborg for gæld, og ved prioritetsdom af 11. Avgust 1669 fik Henrik Blome fra Holsten udlæg i Ballegård for et tilgodehavende af 20,245 rdl. Han solgte det året efter til statholderen grev Fredrik Ahlefeldt til Gråsten, hvis slægt nu ejede Ballegård i 55 år. Det kom herved ind i den store samling af avlsgårde, som greven havde erhvervet, og lagdes nærmest sammen med Bøgskov, der var oprettet af hans fader af den nedlagte landsby i Adsbøl sogn. Senere kom hertil, i den yngre grev Fredriks tid, Skovbølgård, som købtes af B. F. Rumohr.

Ved Ahlefeldternes konkurs og godsernes salg, 5. Sept. 1725, blev Ballegård derfor opråbt under ét med Bøgskov og Skovbølgård; de blev købt af overinspektør Nikolaj Paulsen, af en bekendt forpagterslægt fra Als, senest forpagter på Kiding, for ialt 42,000 rdl.

Af avktionsbeskrivelserne ses at den daværende forpagter på Ballegård gav årlig 780 rdl.; han holdt 54 køer, 20 stykker ungvæg og 18 heste. Gårdens avl måtte besørges af forpagteren ved egne folk, medens 8 bol i Blans holdt veje og hegn og gjorde høhøsten; de skulde

tillige gøre „håndtjeneste“ sammen med kådnerne. Forpagteren af Skovbølgård gav 800 rdl. og holdt 100 stykker kvæg og 14 heste. Bøgskov var bortforpagtet for 1100 rdl.; der holdtes her 140 stykker kvæg og 24 heste. Veje, gærder og høbjergning besørgedes af 6 bol i Blans, 5 i Bavrup og $\frac{1}{2}$ i Avnbøl.

Bøndergodset regnes i denne beskrivelse ikke efter bol, men efter den nye matrikels plove. Der betales i „herreregistret“ af de enkelte gårde, ikke efter plovtal, men øjensynligt efter gammel overenskomst om afløsning fra det egentlige hoveri, hvorimod de kongelige kontributioner jo svares efter plove. Således hørte der til de tre pågældende gårde herrepenge af Såtrup sogn (c. 40 rdl. af godt en plov) af Ullerup sogn, nemlig Blans og Avnbøl 424 rdl. 8 sk. af $16\frac{5}{21}$ plove; af Felsted sogn (c. 236 rdl. af 8 pl.) af Adsbøl sogn: Bøgskov skov, Brådborg og Limberg, $\frac{7}{16}$ plove, 5 rdl. 45 sk. Godt 10 plove i Bavrup betalte intet, da de gjorde fuldt hoveri. Omtrent 18 plove samme steds lå til Gråsten, men betalte også her kun en ubetydelighed. De gjorde hovtjeneste til Gråsten, Fiskbæk, Kiding og Bøgskov.

Godt et halvt hundredår senere opløstes også den lyksborgske godssamling, ved hertugslægtens afgang 1779. De hertugelige bønder blev herved kongelige og forpagtergårdenes skæbne var afgjort: de skulde ligesom de andre domæner udskiftes og sælges til bønder og kådnere. Ved denne forandring fuldendtes i Sundved bondestandens udfrielse fra det hele herregårdsvæsen og den opnåede den fortrinlige økonomiske stilling og den moralske selvstændighed, som har været dens hæder i vort århundrede.

Først nedlagdes Filipsborg; gårdens jorder deltes til

otte gårde, deriblandt en stamgård med 62 tønder land og hovedbygningen. De solgtes ved auktion til selvejendom og tiltrådtes til Maj 1787.

Derefter kom Lundsgård med Kåsmos mølle. Denne sidste bortforpagtedes på langt åremål, medens avlsgårdens jorder deltes i 6 skifter til bebyggelse, foruden et par mindre lodder. Tiltrædelsen til selveje fandt sted 1. Maj 1792.

Endelig solgtes til Majdag 1797 Blansgård, hvis gamle sædehus alt 10 år i forvejen var bleven nedbrudt; de ny opførte bygninger var derefter afbrændte i Maj 1795. Ved gårdens udskiftning holdtes en stamgård på 48 tønder land tilbage, resten deltes i 36 lodder, på fra $1\frac{1}{2}$ til 5 tdr. land, med ret men uden forpligtelse til opførelse af huse.

Kort efter blev også Ballegård udstykket (1797). Gården var efter Nikolaj Paulsens død kommen til hans søn Hans og dennes søn kancelliråd Henning Paulsen, af hvis umyndige børn den gik over i grev Konrad Reventlov til Sandbjergs eje. Denne lod gården udstykke i lighed med domænerne, og kun en stamgård af et par bols størrelse minder nu om det gamle herresæde.

Endnu må det nævnes, at en almindelig udskiftning af jordfællesskabet var gået umiddelbart forud for denne udstykning af avlsgårdene. Adskillige bønder flyttede i den anledning ud på deres marker, hvorved der opstod en mere spredt bebyggelse. Landet opnåede ved alle disse forandringer sit nuværende ejendommelig blomstrende udseende: de høje hegn om de utallige veje, den tætte befolkning og det veldyrkede rige og afvekslende landskab.

Avnbølgård kom 1852 med de øvrige avgustenborgske godser under kronen. Det solgtes 1855 til syv bønder i

Avnbøl og udskiftedes, således at en større stamgård bevarede. Det var den sidst bevarede adelige sædegård i Sundved, dens grave forsvandt først helt efter udstykningen.

Således er bonden igen efter århundreder overalt i sognet bleven ejer af jorden, og det i et omfang, som det næppe havde været tilfældet fra umindelige tider. Som et vidnesbyrd om befolkningens danske sind og åndsretning opvoxede netop i de år, da de store gårde forsvandt og bylagenes bånd blev sprængte, maleren Kristoffer Vilhelm Eckersberg i en lille gård i Blans; han skulde grundlægge en ny national malerskole i sit fædreland, præget af hans levende sans for den fædrelandske natur, især havet, og af den jævne sanddruhed, som er et så fremtrædende træk i den sønderjydske bondes karakter. At hans fødesogn ikke stod tilbage for ham eller for nogen i trofast dansk sindelag, har den sidste slægtalder haft rig lejlighed til at erfare.

Tillæg.

Slægttavler over herremændene i Sundved.

I. Ballegård.

Goske Holk. c. 1500.
g. m. Anna Pogvisk af Holbæk.

<i>Hartvig</i> Ballegård.	<i>Bertel.</i> 1507. Rønhave. † 1535.	<i>Vulf.</i> 1517. Melsgård.
<i>Goske.</i> (Datter) † c. 1560.	<i>Henrik</i> † 1579.	<i>Jesper.</i> 1534.
<i>Iver Eriksen</i> (Rosenkrans)	<i>Bertel. Anders. Ditlev. Kristian.</i> † 1595.	<i>Kristian,</i> gen.-feltmarskal, † 1633.

II. Holbæk-Avnbølgård.

Didrik Høk,
g. m. *Anna,* *) der som enke ægter:
Wostaf Wobitzer. 1543.

<i>Mavrits</i> til Kærstrup.	<i>Vulf,</i> Ladkærgård. 1562. † c. 1585. opretter Avnbølgård. g. m. <i>Anna v. Qualen.</i> 4 døtre.
<i>Didrik</i> sælger 1584 Kærstrup, køber 1585 Avnbølgård. † 1616.	
<i>Mavrits</i> † 1644.	<i>Vulf</i> (Brunsholm) køber 1653.
<i>Didrik</i> sælger 1653.	<i>Hans</i> sælger 1694.

*) *Anna* var rimeligvis en datter af ovenstående *Goske Holk* til Ballegård og *Anna Pogvisk* til Holbæk.

III. Blansgård.

Magnus Jepsen.
1483.

Jeppe Magnussen.
1506. 1530.

Povl Magnussen.
1536. † 1596.
forlenet med Melvedgård.

Jakob.
1546-1620.

Otte.
† 1600.

Henrik.
† 1626-30
fra 1600 også Søndensø.

Povl,
g. m. Margrete, der nævnes 1646.

IV. Avnbøllund (og Skovbølgård).

Peder Uke.
Skovbølgård, 1506.

Povl 1523. 1543.

Peder.
Skovbølgård.

Erik.
Avnbøllund 1543.

Povl,
dræbt 1589.

Povl.
sælger 1592.

Klavs
(Fyn).

Emmeke Wonsflet,
1506-1530.

Dorotea,
g. m Erik Uke.

Povl Uke.